

Trianonról – két percben

Elviharzott a trianoni emléknap. Egyik napról a másikra nagy hirtelen csend lett. A szerb sajtót nem érdekelte az esemény, csak a kis magyar világban mondták fel a szokásos zsoldárt. Kezdetben úgy éreztem, hogy nekem is lenne mondanivalóm, azonban a cikkek, a tanulmányok, az esszék tömkelegével szembesülve úgy találtam, jobb, ha elnémulok. A *Temetetlen múltunk* című regényemben elmondtam a legfontosabbakat. Mértékadó történészek elmélyítették a tudásunkat, szenczációk új felfedezésekkel nem szolgáltattak, erről a politikusok gondoskodtak. A közéletben továbbra is a siránkozó, a „Trianon fáj” kezdetű szólamok dominálnak. Rendben van, fáj is, igazságtalan is, azonban száz év után valami mást (is) kellene már mondani.

A köztelevízió türelmesen hallgattam a hölgyek és az urak vallomását a kivándorolt felmenőkről, akiknek nagyon fájt a „trianoni sorscsapás”, ma is szenvednek a történetek miatt, aztán a tévé bemutatta a határon innen és túl táncoló és drámai sorsot megéneklő magyarokat. Előkerültek a múltba révedő történetek az elszakadt területekről, miközben nem tudtam szabadulni az érzéstől, hogy a nyilatkozó alanyok inkább csak az elvárások miatt mondják fel a trianoni leckét. Az utolsó fejbe kólintást akkor kaptam, amikor az egyik riporter arról igyekezett meggyőzni, hogy nyilatkozzak: mondjak valamit Trianonról – két percben.

Trianonról – két percben!? A tragédiaként átélt emberi sorsokra gondoltam, és beláttam, hogy erre képtelen vagyok. A háborút veszített Magyarországot a győztesek kíméletlenül megbüntették, azonban felmenőim életében többről volt szó: nemcsak büntették, hanem meg is alázták őket. Engem viszont komoly próbatétel elé állítottak. A mai kérdés a következő: Helytállni vagy siránkozni? Helytállni – de hogyan?

A békepaktum után több millió ember az egyik napról a másikra nyelvet és világot cserélt. Elképzelni is nehéz az első trianoni nemzedék kínjait. A maradékat igazi hősöknek tartom. A később született nemzedékek kegyének számít, hogy nekik nem kellett egyik napról a másikra új életet kezdeni, az én nemzedékem ugyanis beleszületett ebbe a világba, és hozzáedződött. Mást nem is ismert. Nagy együttérzéssel viszonyulok az első poszttrianoni nemzedék patetikus, romantikus heroizmusához, ami azonban a mai körülmények között nem folytatható. Brecht *Galileijének* gondolatát, miszerint szerencsétlen az az ország, amelynek hősökre van szüksége, valahogy így módosítanám: Szerencsétlen az a kisebbség, amelynek romantikus hősökre van szüksége! A hagyományos egypártrendszerű diktatúrában lehetett ennek valamiféle indoka, mondjuk Romániában, azonban mint kiderült, a kisebbségi mártír szerepét vállalták utólag azok is, akik a rendszer rangos tisztségviselői voltak. A mai világban már a disszidensek is a múzeumokba kerültek, az eretnekek viszont nem számítanak.

Napjaink nagy kérdése az is, hogy a kisebbségi állapot örökös hátrányából hogyan teremthető előny.

A néhai heroikus attitűdből közönséges álca lett. Ennek voltam tanúja egy régebbi budapesti könyvhéten is. A Liszt Ferenc téren az Írók Boltja előtt a kisebbségi írók könyveit, regényeit, verseit, szociográfiai jellegű írásait árusították. Volt köztünk különböző hitvallású erdélyi, felvidéki és vajdasági író, az egyik munkásságában közvetlenül, a másiknál pedig közvetve tűnt fel a kisebbségi életérzés, a trianoni paradigma. Voltak, akik továbbra is szenvedéstörténeti pátosszal ábrázolták a világot, amelyben élnek, mások felül akarták múlni az ilyen hozzáállást. Felmenőim történeteiből ismerem azt a megrázkódtatást, amelyet az egyik államból a másikba kerülve átélt az első poszttrianoni nemzedék. Megszenvedték, azonban kitartottak azzal a reménnyel, hogy utódaik túl lesznek ezen a traumán. Ha akarnám, akkor sem tudnám utánozni az ő hangvételüket.

Nem mondhatom, hogy nagy volt az érdeklődés a Liszt Ferenc téren a kisebbségi irodalom iránt, úgyhogy nagyrészt tétlenül ácsorogtunk, és annak is örültünk, ha megjelent köztünk egy-egy érdeklődő szakember, kritikus vagy újságíró. Mi mást tehettünk, elismertük, hogy az egyetemes magyarságtudat még nem kapott helyet a magyar közéleti kultúrában. A „trianoni trauma” politikai ügy maradt vagy álnemzeti szólam!

Egyszer csak az Andrássy út felől feltűnt a főleg fiatalokból verbuvált tömeg. Rendőrségi kísérettel! A sor élén hatalmas felirat hirdette, hogy „Vesszen Trianon!”. Ugyanezt skandálták, de olyan hangerővel, hogy beleremegett az Andrássy út. Több felirat is hirdette, hogy nem adjuk Erdélyt és a Felvidéket. A Vajdaságot nem emlegették. Utólag azzal magyarázom, hogy akkor még a „trianoni hősök” nem tudtak rólunk.

Az Írók Boltja mellett felállított sátrak előtt öles betűk hirdették, hogy erdélyi, felvidéki és vajdasági írók dedikálnak. A felvonulók serege elég népes volt, utólag sajnálom, hogy nem számoltam meg, hányan demonstráltak. Hirtelenjében arra gondoltam, hogy legalább néhány ifjanc kilép a sorból, üdvözli az írókat, akikkel dedikáltak egy-egy könyvet. Egyikük sem lépett ki. Tűnődve néztem utánuk, már nem láttam őket, de még hallottam, amint skandálják: Vesszen Trianon!

Ez a jelenet elevenedett fel előttem, miközben a közszolgálati televízión néztem a trianoni évfordulónak szánt emlékműsört. Természetesen a hangvétel nem volt ilyen harcias, inkább panaszos. A nyilatkozók a nemzet nevében ismételték az ismert szólamokat, újra meg újra bemutatták az elvesztett történelmi városokat, az idegen kézbe került csodás tájakat és várakat, utaltak a történelmi múlt példamutató, főleg erdélyi nagyjaira, felsorolták a fennmaradt és ledöntött szobrokat, vagyis a traumát traumatizálták tovább!

Ezekben a napokban csak egyszer kaptam fel a fejem. Olvasom a hírt, hogy Igor Matović szlovák miniszterelnök száz magyar közszereplőt – politikust, író, művészt, tudóst, egyházi képviselőt, polgármestert – hívott baráti találkozóra a pozsonyi várba a trianoni békekötés 100. évfordulóján rendezett megemlékezésre, és felsorolta a mai Szlovákia területén szüle-

tett magyar művészek és írók nevét. Legyünk közösen büszkék arra, hogy a mai Szlovákia területén olyan nagyságok éltek, mint Mikszáth Kálmán, Madách Imre, Márai Sándor, Lehár Ferenc, Kodály Zoltán – mondta –, és kortársunkat, Grendel Lajost is a nagyok közé sorolta.

Nem ismerem annyira a szlovák belügyeket, hogy megállapítsam, mennyi ebben a politikai taktikázás, de a szlovák miniszterelnök gesztusa mégis figyelmet érdemel, hiszen a trianoni emléknapi idején rendre éppen azoknak az értékeknek a feltárása marad el, amelyek a magyar állam területén kívül születnek. Ott és ma! Ilyen kijelentést életemben nem hallottam a szerb miniszterelnöktől.

A magyarországi Trianon-emlékévben sem. Siratjuk a múltat, és szüntelenül ismételtgetjük, hogy „Trianon nagyon fáj”. Sőt, szlogen lett abból is, hogy az a magyar, akinek Trianon fáj. Hallva mindezt, úgy tűnik, mintha egy elhagyatott nemzeti múzeumba kerültem volna, vagy pedig egy folklorizált világba léptem volna be. Bevallom: engem főleg az érdekel, hogy milyen szellemi értékek születnek a kisebbségi közösségekben, mégpedig olyanokra gondolok, amelyek a saját országukban is elismerést vívtak ki maguknak. Nem a kisebbségi kuckóban kell keseregni, nem az anyaországi mankóra kell várakozni, nem lehet megelégedni a közepszerűséggel, hanem versenyre kelve, készen a legjobbra, a legtöbbre kell(ene) törekedni. Mindenekelőtt a kultúrában! Nem is értem, hogyan kerülhet szóba az identitás megőrzése kulturális értékek és értékrend nélkül.

202

Napjainkban a „sikereket” csak akkor említik, amikor a kisebbségi politikusok kerülnek szóba, mintha a határon kívüli magyar közösségekben csak pártpolitikusok meg népitáncosok-táncházak léteznének, újabban pedig a sokmillió támogatásra érdemesült, úgynevezett gazdag üzletemberek vannak. Hol maradnak azok a kiváló orvosok, mérnökök és a többi kiválóság, aki a saját államában rendkívüli teljesítményekkel bizonyított? Hol vannak azok az írók és művészek, tudósok, akik saját államuk szellemi életében kiemelkedő szerepet játszanak, elismeréseket és díjakat érdemelnek ki? Hol marad az a fiatal magyar, aki a Belgrádi Egyetemen tízesekkel vizsgázik, és az évfolyama legjobbjai közé került? Hová tűntek a „trianoni traumát” ellensúlyozó kisebbségi értékteremtő sikertörténetek?

Ebben a hangulatban nem is merek azzal előhozakodni, hogy a magyar nemzet elsősorban és mindenekelőtt a kultúrával gyógyíthatja Trianon-traumáját, szerintem ez a nemzeti egység legfontosabb kerete. És nem a politika! Erre épül minden más. A világháború idején az angol tábornokok a hadi kiadásokra való tekintettel javasolták a kormánynak, hogy csökkentse a kultúrára szánt kiadásokat. Erre Churchill feltette a kérdést, amit Trianonnal kapcsolatban senki sem tesz fel: Akkor miért harcolunk? A jelenlegi Trianon-diskurzus felkorbácsolja a nemzeti érzelmeket, hogy aztán kiszolgáltatassa őket a napi politikának. Döbbenetes, hogy a százéves évfordulón senki sem beszél azokról a modern szellemi értékekről, amelyek a határon túli közösségekben születtek. Ha erről nem szólunk, akkor Churchill-lel együtt kérdezzük: akkor miért harcolunk? Kivételek természetesen vannak. Esterházy Péter szerbiai vendégszerplésekor a központi belgrádi szerb lapoknak adott interjújában egyetlen alka-

lommal sem felejtette el megjegyezni, hogy milyen értékes vajdasági magyar kultúra született, és néven nevezett néhány vajdasági magyar író. Sajnos, bár Pétert sokan tisztelik, ebben azóta sem akadt követője. Pedig tanulhatnának tőle a kormánypártiak is meg az ellenzékiek is. Ha pedig nem születnek a határon kívül értékek, akkor hiába a siránkozás.

Parászka Boróka

Négerkérdés

Kiszámítható, mégis megfejthetetlen volt, ahogyan a magyar hírfogyasztó az amerikai zavargásokra reagált. Olyanok is elhatárolódtak, felháborodtak, megdöbbenek a „garázdaságon”, a „szoborgyalázáson”, a „vandalizmuson”, akik egyébként nem szoktak közéleti kérdésekre összerézenni, különösen nem szoktak reagálni az amerikai eseményekre. A konföderációs emlékművek és a kolonializációhoz így vagy úgy kötődő emlékművek, térplasztikák elleni támadások itt a „kultúra elleni”, illetve az „európai értékek” elleni támadásoknak minősültek. A könyvégetéshez, az iszlamista terrorizmus szoborrombolásához hasonlították sokan. Különös módon azonban az érintett térplasztikák esztétikai értékéről, arról, hogy milyenek is voltak ezek a tárgyak a térben – egyáltalán nem indult meg vita. Nem tárgyként jelentek meg a hazai közönség számára, még csak nem is szimbolikus üzenethordozóként – hiszen mindarról, ami konkrétan ezekhez a térplasztikákhoz, eseti szinten, adott kontextusban, adott helyszínen kapcsolható, nem esett szó. Viszont felszínre jött valami homályos, kellően nem megfogalmazott, de annál érzékenyebben képviselt kelet-közép-európai frusztráció. Jobb híján fogalmazzunk így, a magyar liberális értelmiség (homályos, nehezen meghatározható kategória – tudom) fő feladatának azt tekintette: hogyan vitatkozhat a politikai korrektség elvével, hogyan utasíthatja el, mint túlzó, igazságtalan és történelmietlen jelenséget, a jelenkori amerikai polgárjogi mozgalmakat.

Tegyük félre a kérdést, hogy miért nem ismerte a közönség az ostrom alatt álló objektumok teljes történetét, miért nem követte az ezek körül évtizedek óta zajló vitákat, és miért élte meg úgy a most felszínre törő feszültséget, mintha valami váratlan, előzmények nélküli dolog lenne. A magyar sajtófogyasztó kontextuson kívül, nyelvébe zárva él, annak a maradékára utalva, amit ma magyar sajtónak nevezünk. Tapintatlanság volna tehát számonkérni a tájékoztatatlanságát. (Igazságtalan vagyok: a május–júniusi utcai tüntetésekre torkolló amerikai ellenállást azok is elítélték, akikről nyilvánvaló, hogy az amerikai sajtóból is tájékozódnak. Következtetéseik azonban tökéletesen megegyeztek azokéval, akik nem olvasnak angolul, és akiknek azelőtt kész az ítéletük, mielőtt bármilyen tény, információt feldolgoztak volna).

Koncentráljunk arra a jelenségre, hogy ezek az események miért nem jelennek meg kisebbség- és emberi jogi ügyekként a magyar közéleti vitákban. Erdélyi magyar szemmel ez a leghátborzongatóbb, legnyugtalanítóbb és legelkeserítőbb.

A zavargásokat kiváltó George Floyd-gyilkosságot néhány napos csend követte. A világot bejáró felkavaró képkockák a földre tepert ember nyakán térdeplő rendőrrel sajnálatos, ámbár egyszeri, izolált jelenség maradtak, nem indultak viták és beszélgetések az intézményes rasszizmusról, a rendőri erőszakról, a túlkapásokról. Ezek „amerikai belügyek”, mondhatnánk, és aki az „amerikai belügyekben” nem járatos, nem érzi magáénak, nem is fog ezekkel foglalkozni. Túl az Amerikára jellemző ügyeken (ahol a fegyvertartási jog miatt állandósultak az utcai konfliktusok, a frontvonal a polgári lakosság és a rendvédelmi erők között) van itt még egy szempont, amire figyelni lehetett volna, figyelni kellett volna kelet-közép-európai autokráciákban élve. A rendőri túlhatalom megerősödése ugyanis világméretű jelenség, a polgári lakosság elleni erőszakos fellépés, a köztéren, demonstratív céllal elkövetett rendőri leszámolás nem ismeretlen azoknak sem, akik messze túl élnek az Amerikai Egyesült Államok határain, valahol az Erdoğan–Putyin–Orbán-erőtérben.

Ha a George Floyd-gyilkosság nem váltott ki különösebb empátiát, együttérzést, akkor legalább az önző veszélyérzet felébredhetett volna. Nem ez történt. Miért? George Floyd, a középkorú afroamerikai, megtermett férfi, akit a dohánybolt előtt kapcsoltak le, nem olyasvalaki, akit áldozatként ismerne fel ebben a mi terünkben az átlagember, vagy mondjuk úgy, átlagértelmiségi. Tekintélyelvű társadalomban élünk, ahol nem az a kérdés, hogy visszaél-e a hatalmával a rendőr, hanem az, kinek-minek az érdekében, parancsára él vissza. Ez a liberalizmus, aminek a halvány nyomait még látjuk pislákolni magunk körül, nem érzi idegennek a tekintélyelvűséget. Bizonyos esetekben kifejezetten igenli, támogatja. A mi rezsimejünkkel, ha baj van, nem az a baj, hogy tekintélyelvűek és erőszakosak, hanem az, hogy nem a mi tekintélyünket képviselik, és nem értünk, hanem ellenünk erőszakosak.

A George Floyd-gyilkosság mint a rendszerszintű rasszizmus egyik tragikus epizódja nem került kontextusba (hogy lenne rasszista indíttatású, hiszen afroamerikai rendőrök is hivatalban vannak – bukkant fel a naiv, de nem ártatlan kérdés több publicisztikában is). Az pedig, hogy a rasszizmus elleni tiltakozás miként indította el az utcai demonstrációkat, a térplasztikák elleni támadásokat, módszertani kérdésként sem került fel.

Az sem került szóba, hogy az államilag támogatott és fenntartott rasszizmus milyen következményekkel jár. Pedig ennek a kérdésnek megint az Amerikai Egyesült Államok határain messze túl érvényes tanulságai vannak. A rasszizmus, a nacionalizmus ma a legerősebb mobilizációs erő. A rasszizmus és a nacionalizmus által keltett társadalmi konfliktusok tartják fenn azokat az autokrata rezsimeket, amelyekben a liberális, ellenzéki értelmiség a legnagyobb kihívást a PC-n, a politikailag korrektség elvén való élcelődésben látja.

Nem érti a rasszizmust ez az elit (az elitnek ez az árnyéka), vagy bevalatlanul, látenszen, reflektálatlanul rasszista lenne maga is? Ez ennek az időszaknak a legfájdalmasabb és legkevésbé megválaszolható kérdése.

Az erdélyi magyarok között ugyanígy merültek fel ezek az ügyek. Pedig az analógiák itt tényleg kéznél vannak, kikerülhetetlenek. Minden erdélyi város tele van olyan térplasztikákkal, amelyek valamilyen módon a nacionalista konfliktusokat erősítik, jelenítik meg. Amelyek közvetve vagy közvetlenül kárt okoztak az erdélyi magyar közösségnek. A logikus az lett volna, ha az amerikai „szoboröntés” mozgalom itt is hasonló gesztusokat generált volna.

Nem történt ilyesmi, több okból. Romániában, dacára a nemzetállami anomáliáknak, még sincs olyan nacionalista-etnikai feszültség, mint amilyen feszültséget az amerikai társadalomban a rasszizmus szül. Ezt nyilván senki sem fogja bevallani. Ha lenne is ahhoz hasonló mértékű feszültség, a nem létező kisebbségvédelmi mozgalmak és a rég profilt váltott, passzívává vált kisebbségi szervezetek képtelenek lennének ilyen jellegű tiltakozóakciók megszervezésére, végrehajtására. Annak ellenére, hogy háborús erőszakra, etnikai pogromokra emlékeztető emlékművek előtt mennek el az erdélyi magyarok is nap mint nap.

Van még egy tényező, ami ezt a tehetetlenséget meghatározza: a szimbolikus politika földjén, ahol mindent a gesztusokra, az üzenetekre meg a jelképekre építenek fel, a szimbólumok élettartama rövid, a kulturális emlékezet erőtlen. Fogalmuk sincs az embereknek, milyen szobrok, emlékművek szomszédságában élnek, és nem is érdekli őket. A szimbólumok szempontjából rigorózan felépített térben tökéletes apátiával, érdektelenséggel mozognak. A kérdés nem az, hogyan lehetne a mi terünket, a mi időnkre, a saját korunkra, elvárásainkra formálni, a saját életünk terévé tenni. Hanem az, hogyan lehet a már meglévő szimbolikus mezőbe még valamit belezsúfolni, még egy szobrot felállítani, a térfoglalás jeleként. Hogy a szobornak mi lesz a sorsa, jelentése a későbbiekben, egyáltalán lesz-e neki ilyesmije, érdektelen kérdés. Nem a szobor a lényeg, hanem az avatás, és különösen az avató. Erre látunk most iskolapéldát Marosvásárhelyen, ahol az önkormányzati választások legnagyobb kérdése: ki lesz az új magyar „szoborállító”, kinek sikerül Bethlen Gábor szobrát a főtéren (az Ismeretlen Katona és Avram Iancu lovas szobra közé) felállítani. Sok-sok kérdés, vágy, indulat felmerül ebben a történetben. Hány „magyar” és hány „román” szobor áll az etnikai konfliktusok miatt frontvárosként emlegetett Marosvásárhelyen? Kie a főtér és a főtéri szoborállítás joga? Mit hordoz, mit üzen az erdélyiségből-erdélyiségről az erdélyi fejedelem szobra? Az, hogy történetesen mi mondható el a fejedelemség intézményéről vagy magáról Bethlen Gáborról egy ilyen műalkotásban, nem fogalmazódik meg. Az sem, hogy fog kinézni az Ismeretlen Katona – Bethlen Gábor – Avram Iancu-tengely. Ezek a kérdések akkor merülnének fel, ha ez a közösség a konföderációs szobrok áthelyezése, lebontása, kontextusba helyezése iránt is fogékony lenne. Nem az. Ez a közösség az amerikai szoborkonfliktusokból a túlzó, igazságtalan „négerkérdést” látja. Kisebbségi közösségként is. Ez a közösség nem kisebbségi közösség-

ként figyel Amerikára, nem kisebbségi közösségként állít szobrot Marosvásárhelyen. Hanem többségiként. Olyan többségi közösségként, amely a sors fintora, a történelmi igazságtalanság miatt most kisebbségiként kénytelen könyökölni, helyezkedni, harcolni a szobráért. De tulajdonképpen minden, amit tesz, az revans. Nem történelmi belátás, nem történelmi kiegészítés, jóvátétel, hanem visszavétel. Reakció, restaurálás.

Különös, hogy akár politikai, akár etnikai értelemben mennyire hiányzik a kisebbségi-ellenzéki-kritikai tudat. Így ebben az összefüggésben, egymást feltételezik ezek a fogalmak. A reakciós magyar liberális nem tudja, nem érti a rég cserben hagyott liberalizmusát és ellenzékiességét. Nem látja a szolidaritás és a kölcsönös támogatás lehetőségeit sem maga körül. Magára maradottságának sincs tudatában. Az erdélyi magyar közösség nem érti és nem fogadja el a maga kisebbségi helyzetét. Még úgy sem, hogy az amúgy üres, tartalommal fel nem töltött retorikára építette fel az elmúlt száz évben az érdekképviseletét, az identitáspolitikáját. Így válik frusztrálttá, szorongóvá mindkét réteg, csoport, és így válik fenntartójává, támogatójává annak a hatalomnak, amellyel csak névleg, a látszat kedvéért fordul szembe: igazából az autokrata politikai rendszereket és a nemzetállamokat érzi magáénak. Nem ismer más, szabadabb, méltányosabb világokat azokon kívül.

206

Weiler Péter: Brezsnyev Kádár Aeroflot